

**Методичні аспекти навчання учнів старших класів
петриківського розпису на заняттях технологій**

Анотація. У статті обґрунтовані окремі шляхи вирішення проблеми організації занять з дисципліни «Технології» та гурткової роботи при вивченні модуля «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва». Наведені приклади навчання елементів петриківського розпису як однієї із технік декоративно-ужиткового мистецтва.

Ключові слова: навчальна дисципліна «Технології», учні, декоративно-ужиткове мистецтво, петриківський розпис.

Abstract. The article substantiates the individual ways of solving the problem of organizing lessons in the discipline «Technology» and circle work when studying the module «Technique of decorative and applied arts». Examples of teaching the elements of Petryk painting as one of the techniques of decorative and applied art are given.

Keywords: discipline of «Technology», students, decorative arts, Petrik painting.

Постановка наукової проблеми. У Законі України про освіту зазначено, що загальна середня освіта – цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, результатом якого є інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності. Виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, регіональних мов або мов меншин та рідної мови, національних цінностей українського народу та інших народів і націй [5]. Тобто основи державності, крім всього іншого, мають будуватись на її історії, культурі, звичаях тощо. Кожний свідомий громадянин повинен ментально бути готовим до сприйняття і подальшого розвитку багатовікових культурних надбань України. З цією метою в школі має здійснюватись системна робота з розвитку культурних цінностей особистості учня. Важливим елементом патріотичного і культурного виховання підростаючого покоління є прилучення молоді до одного з досить поширених і найдавніших видів мистецтв – декоративно-прикладного (декоративно-ужиткового).

Звичайно, така робота має здійснюватись на уроках учителями з різних дисциплін та в позаурочний час. Досить зручними для знайомства учнів з елементами декоративно-ужиткового, образотворчого мистецтва є уроки з дисципліни «Технології» в старших класах. Тому у змісті навчальних програм для учнів 10-11 класів передбачений навчальний модуль з художніх промислів.

Короткий аналіз досліджень проблеми. Базовою частиною навчальної програми передбачені вибірково-обов'язкові модулі, що дозволяють навчати учнів основам образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва. Учні спільно з учителем обирають лише три, для вивчення упродовж навчального року (двох): «Дизайн предметів інтер'єру», «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва», «Дизайн сучасного одягу», «Краса та здоров'я», «Кулінарія», «Ландшафтний дизайн» та ін. [9]. Відповідно навчальній програмі перед учнями стоїть завдання не тільки засвоїти певну суму знань та набути практичних навичок за вибраними модулями, але й розвинути свої інші інтелектуальні якості. У програмі зазначається, що «...основною метою технологічної освіти учнів має стати не сума знань про певну технологію чи наперед визначені способи діяльності для їх вивчення і відтворення, а формування в учнів здатності до самостійного конструювання цих знань і способів діяльності через призму їх особистісних якостей, життєвих та професійно зорієнтованих намірів, самостійного набуття ними досвіду у вирішенні практичних завдань.

Провідною умовою для досягнення цієї мети є проектна діяльність учнів, як практика особистісно-орієнтованого навчання, яка дозволяє учителю організувати навчання, що спрямоване на розв'язання учнями життєво і професійно значущого практичного завдання (справи) [9]. Тому при створенні проектів на виготовлення предметів для вжитку на першому плані має бути їх утилітарний та естетичний компоненти, останній має велике виховне значення.

Педагогічна наука визнає велике виховне значення мистецтва, яке зацікавлює дітей, сприяє

розвитку естетичних захоплень і суджень. Вивчення творів народного декоративного мистецтва пробуджує у дітей перші яскраві образні уявлення про Батьківщину й мистецтво, сприяє вихованню патріотичних почуттів, заохочує до світу прекрасного, творчості. Народне декоративне мистецтво сприяє формуванню образного мислення, ініціативи та самостійності, образотворчих здібностей.

Бесіди про твори народного декоративного мистецтва, їхніх авторів сприяють розвитку естетичного світосприйняття. Практика свідчить, що найбільш ефективна бесіда, побудована на запитанні – відповіді, в процесі якої учні знайомляться зі зразками народної творчості. Теоретичний матеріал потрібно закріплювати практичними завданнями. На заняттях технологій при виконанні розпису бажано давати більше творчих завдань. На перших порах учні повинні навчатися малювати візерунки за зразками народних майстрів, бажано свого регіону, звертаючи увагу дітей при цьому на зміст, форму, пропорції, колір, техніку їх виконання. Потім вчать оздоблювати різноманітні предмети узорами, вибираючи їх із предметів побуту, створених народними майстрами. Найбільш творчі декоративні завдання спонукають учнів вивчати навколишній світ, малювати за спостереженням відповідні об'єкти багатой флори і фауни, потім стилізувати їх і оздоблювати узорами предмети побуту.

Учнів потрібно знайомити з народним декоративним розписом, що увійшов яскравою сторінкою в історію культури українського народу. До нього належать: настінний розпис культових приміщень (церков), житла і надвірних господарських споруд, багатобарвні декоративні малюнки на папері, відомі як мальовки, станковий народний живопис і графіка, оздоблення олійними фарбами дерев'яних виробів (скринь, мисничків, вуликів, віялок, дерев'яного посуду, іграшок, музичних інструментів), писанкарство, розпис тканин, малюнки на склі (поширені переважно в західних областях України). Ці види народного розпису виникли в різні часи й пов'язані з різними сторонами народного побуту. У розписі відбилися місцеві особливості, що позначалися на різноманітності орнаментальних мотивів, колориту і композиції, серед яких і петриківський розпис, що виник на Дніпропетровщині.

Чимало видатних майстрів українського декоративного розпису здобули своєю працею світову славу, серед яких: К. Білокур, Г. Собачко-Шостак, П. Власенко, М. Приймаченко, М. Тимчеко, О. Скицюк, О. Кулик, М. Муха, Н. Трохимчук, П. Хома, Я. Гоменюк, Т. Пата та ін. Нині декоративний розпис розглядається як важлива художня цінність, що виконує численні функції – пізнавальну, комунікативну, естетичну та ін. Ось чому вагомим чинником актуальності даного дослідження виступає можливість застосування декоративно-прикладного мистецтва для духовного розвитку сучасної молоді. Одним із основних видів розпису в українському мистецтві є петриківський розпис.

Мета статті полягає в тому, щоб запропонувати вчителям трудового навчання (технологій) елементи методики викладання однієї із важливих українських технік декоративно-прикладного мистецтва – петриківського розпису для старшокласників при вивченні ними навчального модуля «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва».

Виклад основного матеріалу. Петриківський розпис своїм корінням сягає сивої давнини, коли люди почали прикрашати різноманітні вироби домашнього вжитку, оселі тощо. Проте окремі твори народних майстрів збереглись до наших днів, розпочинаючи лише з 18 століття. Петриківський розпис пов'язують із селом Петриківка, яке, за легендою, походить від імені останнього гетьмана Січі Петра Колношевського. А саме селище Петриківка вперше згадується в офіційних документах 1772 року.

Офіційно «петриківка», як вид мистецтва, існує з 1936 р., з того часу, коли в районному центрі Дніпропетровської області в селищі Петриківка була створена спеціальна школа декоративного малювання для підготовки майстрів-орнаменталістів. Створення цієї школи сприяло систематизації і створенню теоретичної основи петриківського розпису, що забезпечило підвищення майстерності самих митців та якості художніх творів. Засновником петриківської школи був художник О. Статива, який зумів створити фаховий колектив з художників-професіоналів і майстрів народного мистецтва для навчання учнів у створеній ним школі. Першими вчителями у його школі були дніпропетровські художники, насамперед Ф. Усипенко та інструктори по композиції і виробничому навчанню (український орнамент) народний майстер Петриківки Т. Пата та її талановита дочка Текля Кучеренко (1906-1953). Визнана в усьому світі

майстриня Т. Пата виховала цілу плеяду молодих народних умільців, а також створила свою школу декоративного розпису [2].

Петриківський декоративний розпис досить добре поєднується з іншими видами декору та оздоблював як житлові приміщення, так і предмети домашнього вжитку. Наприклад, настінний розпис органічно поєднувався з архітектурою інтер'єру, що обрамляє дверні і віконні рами. Петриківський розпис на предметах домашнього вжитку (скринях, спинках саней, барабанах віялок) підкреслював форми і надавав виразності об'єкту, що декорувалася. Прикрашаючи об'єкт, народний майстер ніколи не ставив собі за мету тільки заповнити поверхню предмета зайвим декоруванням, а намагався засобами малюнка виявити художню суть предмета. У цьому органічному злитті форми предмета з прикрасою і полягає художня цінність творів народної творчості [6].

Важливим, а може й головним, у народному петриківському настінному розписі є те, що, вдосконалюючись протягом тривалого часу на основі нових технік і мистецтва в цілому, завдяки появі нових матеріалів, він розширює і поглиблює свій прояв у вигляді розписних виробів художньої промисловості. Насамперед це розписні фарфорові вазы, обідні і чайні сервізи, розписані керамічними фарбами вироби з молочного скла, це красиві декоративні тарілки, шкатулки, рамочки і пластини, виконані в техніці підлакового розпису, ще розписані технікою «батик» барвисті хустки і набійні шовкові тканини, це альфрейно-оформлювальні роботи, це, нарешті, художнє оформлення книг і листівок з народним орнаментом [4].

Сучасний петриківський розпис проявляється у багатьох техніках виконання, але виконується завдяки використанню невеликої кількості мазків. Н. Глухенька виділяє чотири типи мазків для його опанування, таких як «гребінчик», «зернятко», «горішок», «перехідний мазок». Для опанування техніки петриківського розпису учням необхідно ними оволодіти. «Гребінчик» – мазок у вигляді крапельки, що починається з потовщення унаслідок натиску пензля і закінчується тоненьким штришком, що малюється, ледь дотикаючись поверхні кінчиком пензля (рис. 1, а). Орнаментальний ряд таких крапельок нагадує гребінець. Гребінчиковий мазок може бути і коротким, і продовгуватим, що дає можливість намалювати і пелюстку троянди, і листочок, і продовгувату травинку. «Зернятко» – це мазок, який виконується з найлегшого дотику і закінчується натиском в кінці його завершення (рис. 1, б). Якщо такі мазки розташувати уздовж лінії, то можна отримати зображення колоска. Звідси і походить назва мазка – «зернятко». «Горішок» – це мазок, що складається з двох гребінчикових мазків, вигнутих дужкою і розташованих один проти одного (рис. 1, в). Якщо заповнити простір між дужками декількома зернятковими мазками, то отримуємо форму подібну до горіха. Мазок «горішка» застосовують при малюванні пуп'янка (зав'язі) квітки, дзьобик пташки тощо. І, наостанок, «перехідний мазок», що накладається одним пензлем, але двома кольорами фарби (рис. 1, г). Фарби розмішуються до густоти сметани, пензель мокають в одну фарбу, а потім у другу іншого кольору. На папері залишається рисунок, у якому один колір переходить в інший, без їхнього змішування [1; 3].

Рис. 1. Основні мазки периківського розпису:

а – «гребінчик», б – «зернятко», в – «горішок», г – «перехідний мазок»

Навчаючи учнів техніці виконання традиційних мазків, учитель поступово ускладнює для них завдання на виконання кожного із них. Разом з тим навчає школярів стилізувати живі об'єкти, здійснюючи при цьому аналіз форми квіток, листя, плодів, а пізніше і тваринного світу, перетворюючи їх у декоративні форми (рис. 2). Оволодівши такими знаннями, учні знайомляться з правилами побудови декоративних композицій, виконують самостійно творчі завдання за підказкою вчителя, а також імпровізують, виконуючи малюнки за власним спостереженням і задумом.

Рис. 2. Комбінації основних мазків

Вивчаючи петриківський народний розпис та його давні традиції, учні знайомляться з історією його виникнення, оволодівають технікою розпису в цілому, а також опановують окремі прийоми, які можна використовувати при виконанні композиційних малюнків. Одним із таких є прийом нанесення плям пальцем на папір. Торкаючись поверхні аркуша вмокнутим у фарбу пальцем, на ньому залишається кругленька пляма, трохи світліша в центрі з немовби темнішим контуром довкола (рис. 3, а). Поклавши в певному порядку подібні **плями**, можна зобразити гроно винограду, горобини, калини тощо [1; 3].

Цікавий прийом – накладання кольорових плям і смужок за допомогою зрізаного навскіс стебла рогами пропонується в С. Трача. Покладені ритмічно, у певному порядку кольорові смужки дають можливість зобразити квіти майорів, айстр, грона ожини (рис. 3, б). Широко використовують і прийом продряпування по сирій фарбі прожилок на листках і пелюстках квітів загостреним кінцем палички або пензля (рис. 3, в). Уже намальовані листочки або квіти можна ефектно і швидко прикрасити невеличкими випуклими цяточками, накладеними кінцем держальця пензля, вмоченого в густу фарбу. Накладені в ряд випуклі цяточки збагачують малюнок та його колорит при зображенні певних рослинних форм (рис. 3, г).

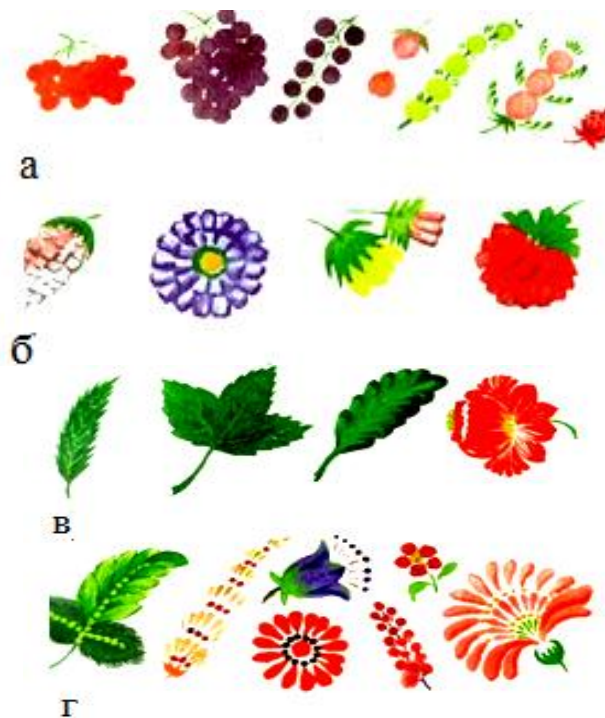

Рис. 3. Прийоми петриківського розпису:

а – зображення плям пальцем; б – малювання кольорових плям і смужок зрізаним навкоси стеблом рогами або трісочкою завширшки 3 мм; в – продряпування по сирій фарбі прожилок на листі, пелюстках загостреною паличкою; г – оздоблення малюнків випуклими цяточками з допомогою загостреної палички

Тим, хто звертається до малювання на кольоровому тлі, яке часто приглушує фарби нанесеного зверху малюнка, корисно знати такий старовинний прийом: народні майстри (зокрема П. Глуценко) у відповідних місцях поверх тла накладали білими плями певної форми, а по них

малювали квіти, пуп'янки, які потім вражали яскравістю і чистотою кольору [10].

Навчитись техніці петриківського розпису можна звичайним копіюванням творів відомих митців цього виду мистецтва. Тому учням потрібно пропонувати виконувати окремі елементи даної техніки за допомогою пензлика без прорисовування їх олівцем так, як це роблять звичайні народні майстри своєї справи.

Звичайно, на заняттях гуртка (уроках) учитель має розвивати творчі здібності учнів, ставити перед ними творчі завдання, але на перших заняттях юні художники повинні навчатись на зразках народних майстрів, копіюючи їх твори.

На перших заняттях особливої уваги надається змісту, формам, пропорціям, кольорам і технікам (технологіям) виконання роботи при розмальовуванні копій готових творів. Подальше навчання учнів має формувати знання законів і вміння побудови композиції. І лише після цього школярі під керівництвом керівника гуртка (вчителя) виконують оздоблення різноманітних побутових або декоративних предметів візерунками, створеними народними майстрами, або своїми власними творчими елементами. Найкращим результатом навчання і успіхом вчителя є досягнення учнем такого рівня, коли творчі завдання спонукають його вивчати навколишній світ, малювати за спостереженням відповідні об'єкти багатой флори і фауни, потім стилізувати їх і оздоблювати візерунками предмети побуту [11].

Висновок. Прилучення учнів до мистецтва взагалі та до декоративно-ужиткового зокрема без сумніву сприяє їх естетичному, патріотичному екологічному вихованню. Крилатий вислів «краса врятує світ» на сьогодні є досить важливим у нашому технократичному суспільстві. Тому майстерне виконання програми з дисципліни «Технології» має фундаментальне значення у досягненні виховної мети у формуванні особистостей підростаючого покоління.

На превеликий жаль навчальною програмою модуля «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва» виділяється лише 10 годин на опанування учнями теми з декоративного народного розпису. Цього часу дуже мало, а тому варто збільшити кількість годин за рахунок позакласної роботи для засвоєння практичних навичок, що пов'язані з оздобленням виробів за допомогою петриківського розпису. Щоб опанувати технологію декоративного розпису, вивчити історію його розвитку доцільно, крім уроків з технологій, скористатися позакласними формами роботи – гуртками, художніми студіями тощо.

Список використаних джерел:

1. Антонович Є.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.С. Декоративно-прикладне мистецтво. Л.: Світ, 1992. 271 с.
2. Вакуленко Т. У родинному інтер'єрі. *Народне мистецтво*. 2002. № 3-4. С. 10-13.
3. Глухенька Н. Петриківські декоративні розписи. К.: Мистецтво, 1965. 64 с.
4. Довгаль С. Панко-культура Петриківки. *Україна молода*. 1999. 7 жовтня. 41 с.
5. Закон України про загальну середню освіту (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 28, ст. 230.
6. Кириченко М.А. Український народний декоративний розпис: навч. посібник. К.: Знання-Прес, 2006. 228 с.
7. Кравченко Я. Методичні рекомендації до вивчення курсу «Українське декоративно-прикладне мистецтво». *Українське народне малювання*. Львів, 1991. Випуск № 6.
8. Матвійчук А.Я., Гаркушевський В.С. Сучасні технології в електроенергетиці на заняттях старшокласників. *Трудова підготовка в рідній школі*. 2017. № 2. С. 22-27.
9. Програма для навчальних загальноосвітніх закладів. Трудове навчання, 5-9 класи (Програма затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804).
10. Трач С.К. Образотворче мистецтво. Альбом-посібник. 2клас. Т.: Навчальна книга-Богдан, 2004. 64 с.
11. URL: stud.wiki/pedagogics/3c0a65635a3bc69a4c53a88521306c37_0.html